

Trenton Merricks. *Self and Identity*. New York: Oxford University Press, 2022. 208 s. ISBN: 978-0-19-284343-2

AYKUT ALPER YILMAZ

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
Social Sciences University of Ankara, Faculty of Theology, Türkiye
alper.yilmaz@asbu.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0003-3905-018X>

Benlik ve Özdeşlik¹

Otuz yıl boyunca kendi mesleğini yapmış yoksul bir ayakkabıcı, bir sabah gözlerini açar ve kendisini Çin kralı olarak bulur. Ancak geçmişe dair hiçbir anısı yoktur, yani ne eskiden bir ayakkabıcı olduğunu ne de önceki yaşamına dair başka bir şeyi hatırlamaktadır. Şu hâlde, Çin kralı olan şahıs gerçekten de ayakkabıcının kendisi midir? Yoksa ayakkabıcı yok olup yerine başka biri mi gelmiştir? Leibniz'e göre bu durum, ayakkabıcının yok edilerek Çin'de bir kral yaratılmasından farksızdır. Üstelik o, bunun öte yaşamla da ilişkisini kurarak, sonsuz yaşama kavuşacak kişinin dünyaya dair anılarının olması gerektiğini ileri sürer.

Bu noktada şu iki soru öne çıkar. (1) Sağ-kalım için önemli olan nedir? (2) Sağ-kalım için önemli olan şeyin sürekliliğinin kriteri nedir? Diğer bir ifadeyle, bu önemli olan şeyin zaman içerisinde aynı kaldığını neye göre söyleriz? Merricks bunları ne ve neden soruları olarak ikiye ayırır. Onun ifadeleriyle bu sorular şöyledir:

Ne Sorusu: Gelecekteki kişinin sağ-kalımda önemli olan şeye sahip olmasını sağlayan nedir?

¹ Virginia Üniversitesi felsefe profesörü Trenton Merricks, çağdaş metafizik meselelerle ilgilenmektedir. Her biri Oxford University Press'ten yayınlanmış dört kitabı (*Objects and Persons*, New York: Oxford Clarendon Press, 2001., *Truth and Ontology*, New York: Oxford University Press, 2007., *Propositions*, New York: Oxford University Press, 2018. ve burada tanıtımı yapılan *Self and Identity* kitabı) ve çeşitli makaleleri bulunmaktadır. Tüm çalışmaları için bkz. <https://www.trentonmerricks.com/publications/>

Neden Sorusu: Gelecekteki (bilinçli) kişi ile hangi şekilde ilişkili olmak, o kişinin (o zamanda) sağ-kalımda önemli olan şeye sahip olduğunu açıklar?

İlk soru, gelecekteki kişide aradığımız şeyle ilgilidir. Merricks'e göre önemli olan, gelecekteki bir kişiyi ve onun yaşayacağı deneyimleri düşündüğümüzde bunlar hakkında birinci şahıs perspektifinden kişisel ilgi/kaygı duymanın uygun olmasıdır. Buradaki uygunluk, kişinin kendisiyle alakalıdır. Elbette şu an benim tecrübe ettiğim bir acı veya haz ile bir başkası da şahsi olarak ilgilenebilir. Ancak birinci-shahıs perspektifinden bu deneyime ilgi duymak yalnızca benim için uygundur. Dolayısıyla mesele, gelecekteki bir kişinin deneyimlerinin, tıpkı şimdiki deneyimlerim gibi, benimle ilgili olup olmadığıdır. Çin kralı örneğine dönersek, ileride Çin kralı olacağı bilgisine ulaşan ayakkabıcının bunu sevinç, üzüntü veya şahsi-çıkarcı açısından kaygı ile karşılaşmasının ne kadar uygun olduğu burada sorgulanmaktadır. Bu da Merricks'e göre, kral olan şahsın bir zamanlar ayakkabıcı olan kişiyle aynı olmasına bağlıdır. Aksi hâlde, o, bir başkasının yaşayacağı deneyime şahsi-çıkarcı ilgisiyle/kaygısıyla yaklaşmış olurdu. Örneğin yarın birinin ağırlı bir dış operasyonu geçireceği bana bildirilebilir. Ancak bu kişinin ben olacağım bilgisi de eklendiği takdirde tepkim daha farklı olacaktır. Bu örnek, bir şeyin şahsi-çıkarcı açısından uygun olması meselesini açıklamaktadır (s. 35). Bu aynı zamanda ilk sorunun da cevabıdır. Yani sağ-kalımda önemli olan, bizim, birinci-shahıs perspektifinden, gelecekteki bir kişinin yaşayacağı deneyimlerle şahsi-çıkarcı açısından ilgilenmemizin uygun olmasıdır (ss. 14-15).

İkinci soru yani "neden" sorusu bağlamında Leibniz'in cevabı, sağ-kalım için özdeşliğin korunmasının yeterli olmadığı şeklindedir. Aynı zamanda hafızanın da korunması zorunludur. Yani ayakkabıcının, gelecekte Çin kralı olacağı için sevinmesi ya da üzülmesi veya Çin kralı olarak yaşayacağı deneyimlere ilgi duymasının uygunluğu, özdeşliğin ve hafızanın korunmasıyla alakalıdır. Bir başka deyişle ayakkabıcının bedenlen veya ruhen varlığını devam ettirmesi ve aynı zamanda hafızasını da muhafaza etmesi zorunludur. Elbette bu sorulara verilecek farklı cevaplar, kişinin/benliğin ne olduğunu ve süreklilik koşullarını da belirlemektedir. Bu bağlamda Merricks, özdeşliğin sağ-kalım için yeterli olduğu sonucuna ulaşır (s. 23). Elbette burada, özdeşliği korunan şeyin, en azından potansiyel olarak bilinçli olması gerektiği de belirtilmelidir. Yani geri döndürülemez şekilde bilincini yitirmiş komadaki biri, Merricks'e göre kişi olma potansiyelini yitirmiştir. Dolayısıyla onun kişisel özdeşliğiyle ilgili bir durum söz konusu

değildir. Çin kralı örneğine dönersek Merricks'e göre Çin kralı hâlâ ayakbabcıyla aynı kişidir. Bu demektir ki eğer bir gün Çin kralı olursanız, geçmişinizi hatırlamasanız bile aynı kişi olmaya devam edersiniz. Başka bir deyişle bu, Tanrı'nın sizi yok ederek yerinize bir Çin kralı yaratmasıyla aynı şey değildir (s. 34).

Benliği reddeden Parfit'in meşhur örneği, beyin yarıkürelerinin farklı bedenlere transferiyle alakalı bir düşünce deneyidir. Diyelim ki beyninizin yarıküreleri cerrahi bir operasyonla birbirinden ayrılarak iki farklı bedene taşındı. Varsayımsal olarak her iki yarıküre de sizin hatıralarınızı, psikolojik ve fiziksel özelliklerinizi (beyninizin parçaları) kısmen de olsa muhafaza etmektedir. Buna rağmen ortaya çıkan iki ayrı kişinin de sizinle özdeş olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Zira özdeşlik, yalnızca iki şey arasında olur. Eğer dallanma yani iki veya daha fazla şeye bölünerek çoğalma varsa orada özdeşlikten bahsedilemez. Buna dallanma problemi diyebiliriz. Parfit, bu problemi gerekçe göstererek önemli olanın özdeşlik değil sağ-kalım olduğunu söyler. Yani beyin ve psikolojik özelliklerin kısmen de olsa devam etmesi, hayatta kalmak için yeterlidir. Bunlara ek olarak aynı kalan bir benliğin/kişinin zamansal özdeşliğinden bahsetmeye gerek yoktur (ss. 68-70).

Merricks ise bu argüman üzerinden benliğin ve özdeşliğin reddedilmesine itiraz etmektedir. Ancak onun itirazı, nesnelere zamansal boyutu hakkında benimsenen anlayışlara göre farklılık gösterir. Bu nedenle zaman hakkındaki iki temel teoriye değinmek gerekir. Bunlar, şimdilik ve ezeliciliktir. Şimdici görüş, yalnızca "şimdi" dediğimiz anın varlığını kabul eder; geçmiş ve geleceğin mevcudiyetini ise yadsır. Çünkü geçmiş olup bitmiştir, gelecekse henüz gelmemiştir ve bu sebeple ikisi de yoktur. Ezelici anlayış ise geçmişin ve geleceğin şimdi kadar gerçek olduğunu öne sürer. Psikolojik olarak bu iki zamanın (geçmiş ve gelecek) farkında olamasak da geçmiş ve gelecek mevcuttur. Bizler, genellikle şimdije ayrıcalık atfederiz. Fakat ezelicilere göre şimdinin böyle bir ayrıcalığı yoktur.

Ezelici bağlamda özdeşlik meselesi değerlendirildiğinde, bir şeyin geçmişte ve gelecekte sayısal özdeşliğini koruduğunu söylemek mümkün olmayacaktır. Çünkü onun hem geçmişteki hâli hem de şimdiki hâli gerçek anlamda mevcuttur. Dolayısıyla iki ayrı şey birbiriyle aynı/özdeş olamaz. Bununla birlikte, ezelicilik ekseninde kişinin zamansal sürekliliği, I-ilişkisi denen bir tür ilişkiyle belirlenir. Bu ilişkinin ne olduğu, ne ve neden sorularına verilen cevapla alakalıdır. I-ilişkisi, psikolojik bağlantı ve/veya süreklilik şeklinde kabul edildiğinde kişinin sağ-kalımı da bu minvalde

belirlenecektir. Peki, Parfit'in argümanı karşısında, bir ezelicinin verebileceği cevap ne olabilir? Onun dallanma problemi nedeniyle kişinin özdeşliğinden bahsedilemeyeceğini öne süren argümanını, bir ezeliyi nasıl reddedebilir? Merricks bu noktada, ezeliyi bir anlayışı benimseyen David Lewis'in çözümünü öne sürer. Ezelicilik açısından kişinin özdeşliği I-ilişkisine göre belirlendiğinden, dallanma söz konusu olduğunda da I-ilişkinin korunması, sağ-kalım için yeterli olacaktır. Zira ezelicilik açısından zamansal özdeşlik, ifade edildiği gibi sayısal özdeşlik değildir. I-ilişkisi, psikolojik bağlantı ve süreklilik olarak ele alındığında dallanma durumu (mesela kişinin iki farklı bedene aktarılması) mümkün hâle gelir. Zira her iki beyin yarıküresi de kişinin sürekliliği için gereken psikolojik özellikleri taşımaktadır. Bir başka deyişle, ezeliyi anlayışta dallanma, kişisel özdeşliğe mâni değildir.

Parfit'in dallanma itirazına karşı ezeliyi yanıtı görmüş olduk. Peki, şimdiciyi savunan biri bu itiraza nasıl cevap verebilir? Merricks, insanı bir organizma olarak gördüğümüz takdirde dallanma sorununun ortaya çıkmadığını iddia eder. Zira canlı birer organizma olduğumuzu düşünürsek, beyin yarıkürelerinin nakli gibi bir bölünme veya dallanma durumunda, psikolojik süreklilik korunsa dahi organizmalar farklılaşmaktadır. Yani operasyon sonucunda, aynı psikolojiyi sürdüren iki beden ortaya çıkar ama aynı canlılığı taşıyan iki organizmadan söz edilemez. Bunun nedeni, Merricks'e göre canlılığı veren şeyin beyin sapı olmasıdır. Beyin yarıkürelerinin transferi durumunda ise beyin sapının ve dolayısıyla canlılığın ikiye ayrılmasından bahsedilemez (ss. 80-86).

İnsan benliğinin bilgisayara aktarılması, robotların kişi olması gibi hararetili tartışmalara şahit olduğumuz bugünlerde benlik ve özdeşlik meselesi daha fazla önem kazanmaktadır. Zira tüm bu popüler sorular ve başka pek çok soru, benliğin ne olduğu ve zamansal özdeşliğinin nasıl sağlandığı mevzularında düğümlenmektedir. Günümüzde öne çıkan yaklaşımların genellikle zaman içerisinde varlığını devam ettirebilen benlik anlayışlarına karşı olduğunu gözlemlemekteyiz. Bu bağlamda Merricks'in *Self and Identity* adlı eserinin yeni bir fikirle karşımıza çıkmasa dahi, benlik fikrinin güncel bir savunusunu ortaya koyması bakımından oldukça önemli bir başarı kaydetmiştir.

Süregiden bir benlik fikrine karşı çıkan düşünürler, kişilerin yaşadığı psikolojik kırılmalar veya kişilik bölünmeleriyle ilgili birtakım vakalara ve düşünce deneylerine başvururlar. Bu bağlamda beyin yarıkürelerinin farklı bedenlere aktarılması yahut bedenin tümüyle yok edilerek başka bir yerde

benzer atomlarla tekrar meydana getirilmesi gibi düşünce deneylerini sıkça gündeme getirirler. Burada incelediğimiz dallanma itirazında da Parfit, beyin yarıküreleriyle ilgili bir düşünce deneyinden yola çıkarak benliğin olmadığı sonucuna ulaşır. Öyle görünüyor ki benliğe karşı benzeri itirazlar, kişi veya benlik dediğimiz şeyin kendimize dair anlatımlardan ve psikolojik bazı niteliklerden ibaret olduğunu varsaymaktadır. Bunların değişmesi, benliğin de değişken bir şey olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Ancak bu varsayımın ne kadar doğru olduğu sorgulanabilir. Hepimiz yaşam boyunca geçirdiğimiz düşünsel değişimlerin farkında olmuşuzdur. Bebeklikten itibaren düşüncelerimizin köklü bir şekilde değiştiğini gözlemleriz. Hatta bazen “bir zamanlar nasıl böyle düşünmüşüm” diye kendimize şaşırırız. Tüm bunlar, ben dediğimiz şeyin ne olduğuna, köklü düşünsel ve psikolojik değişimlerden sağ çıkıp çıkamayacağına ilişkin soruları akla getirmektedir. Merricks’in çalışması, düşünceleri ve psikolojisi ne kadar değişirse değişsin hâlâ sağlıklı kalabilen bir kişiden/benlikten bahsedebileceğimizi öne sürmesi bakımından önemlidir.

Benlik fikrine dair güçlü bir savunma ortaya koyabilmek, benlik karşıtı argümanlara iyi cevaplar sunabilmeyi gerekli kılar. Bu bağlamda, önde gelen benlik karşıtı argümanlara Merricks’in ne kadar güçlü cevaplar sunduğu meselesi özellikle tartışılmaya değerdir. Bu açıdan onun cevaplarının metafiziksel olarak tartışmalı bazı görüşlere başvurduğunu belirtmek gerekir. Merricks, insanın canlı bir organizma olduğu ve bu canlılığın da beyin sapı tarafından sağlandığı ön kabulüyle hareket etmektedir. Beyin sapının bölünerek iki ayrı bedene nakledilemediğini varsayan Merricks, Parfit’in bahsettiği gibi bir dallanmanın insan için mümkün olmadığını öne sürmektedir. Yani beyin yarıküreleri farklı bedenlere nakledilse dahi kişinin sayısal özdeşliğini koruyan tek bir organizma bulunmaktadır. Bu da sağ kalımın yalnızca iki şey arasında olabileceği iddiasından vazgeçmeyi gerektirmez. Fakat bu cevabın, en azından şimdici çerçeve benimsendiği takdirde, insanı canlı bir organizmayla özdeş gören tartışmalı bir fikre sıkı sıkıya bağlı olması onun cazibesini düşürecektir. Oysa Merricks’in dallanma problemine çözümler sunması benlikçi anlayışı daha güçlü kılabilirdi. Elbette o, organizmacı bir anlayış benimsediği için yalnızca kendi görüşü bağlamında bir çözümü yeterli görebilir. Ancak kişisel özdeşliği kabul edebilmenin bu görüşü benimsemeye bağlı oluşu, onun ikna ediciliğini sorgulatacaktır.

Merricks’in *Self and Identity* eseri, felsefenin olduğu kadar din felsefesinin meselelerini de yakından ilgilendirmektedir. Kişinin öte dünyada sağ kalımını ve yaptıklarından sorumlu olmasını sağlayan şey benlik midir?

Yahut öte dünyada bambaşka bir bedene veya psikolojik kapasiteye sahip olmak kişisel özdeşlik açısından sorun oluşturur mu? Bu ve benzeri sorulara verilecek cevaplar, benlik ve özdeşliğin nasıl sağlandığına ilişkin benimsenecek görüşlerle yakından alakalıdır. Merricks'in savunduğu sağkalım kriteri, klasik teizmin üzerine kurulduğu benlik anlayışıyla uyumlu ve çağdaş bir yaklaşım olması açısından oldukça önemlidir.